

BRUGUERA, Jordi (2004² [1990]): *Diccionari ortogràfic i de pronúncia*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 713 p. (Diccionaris Complementaris, 1).

L'any 1990 apareixia la primera edició del *Diccionari ortogràfic i de pronúncia* —DOP, a partir d'ara— de Jordi Bruguera, encetant una nova col·lecció lexicogràfica d'Enciclopèdia Catalana que, sota el nom de «Diccionaris complementaris», aspirava a resoldre dubtes lingüístics que els usuaris no acostumen a trobar en diccionaris generals de la llengua. D'aleshores ençà han hagut de passar més d'una dotzena d'anys per disposar d'una segona edició del DOP, tot i que l'abril de 1993 n'aparegué una reimpressió corregida. Durant aquest període la col·lecció ha anat consolidant i ha ampliat la seva oferta lexicogràfica; tanmateix, la publicació de dicciona-

ris de pronúncia ha estat més aviat escadussera¹ i aquests no han resolt algunes de les mancances del DOP.

L'aparició de noves edicions de qualsevol tipus d'obra és sempre benvinguda perquè, més enllà de l'assumpció implícita d'un èxit comercial, pressuposa l'acceptació de l'obra per part dels usuaris i, específicament quan es tracta d'un diccionari, referma el seu sentit utilitari. No podem oblidar, però, que de vegades les reedicions d'una obra esdevenen també necessàries sobretot quan han transcorregut uns anys. En el cas del DOP els aspectes que, a parer meu, aconsellaven una segona edició són bàsicament tres: *a*) la regularització ortogràfica, *b*) l'ampliació lèxica, i *c*) la reformulació d'alguns criteris ortoèpics i la correcció/modificació de la transcripció fonètica d'algunes entrades.

En relació amb la regularització ortogràfica, entenc l'adopció de l'ortografia oficial per la simple raó que es tracta preferentment d'un diccionari *ortogràfic* definit en el capítol introductori com «una obra de consulta ràpida per a poder resoldre a l'instant qualsevol dubte plantejat per la recta grafia d'un mot» (p. 9). En cap moment es reconeix l'adopció de les modificacions ortogràfiques promogudes per l'IEC —i introduïdes al DIEC (1995)—, però és evident que s'incorporen des del moment en què el DOP pren com a font lexicogràfica el *Gran Diccionari de la llengua catalana* (1998) d'Enciclopèdia Catalana (GDLC, d'ara endavant),² que sí que les té en compte de forma explícita. Així el contrast entre ambdues edicions del DOP permet visualitzar canvis ortogràfics —alguns encara força discutits i discutibles— que afecten diferents aspectes: l'ús del guionet en mots compostos (*àudio-visual*, *vice-presidència*, *ex-vot*, *nap-i-col* (1a ed.) vs. *audiovisual*, *vicepresidència*, *exvot*, *napicol* (2a ed.)), la grafia de compostos i derivats amb 's' etimològica (*infraestructura*, *polisportiu*, *sobrescrit* vs. *infraestructura*, *poliesportiu*, *sobrescrit*), l'adaptació de manlleus (*wàter* vs. *vàter*) etc.

Quant a l'ampliació lèxica, aquest és l'aspecte de la nova edició del diccionari que sens dubte més es potencia. D'entrada, en la nota editorial ja podem llegir que la segona edició del DOP «posa al dia i amplia els continguts que aportava la primera edició» (p. 8). Quantitativament aquesta ampliació suposa un increment d'unes mil entrades; des del punt de vista lèxic s'incorpora més vocabulari especialitzat, topònims i antropònims catalans i forans —en la primera edició només hi havia antropònims catalans—, noms de personatges històrics i mitològics, més estrangerismes, i neologismes. Els criteris de selecció s'exposen en el capítol introductori, però no justifiquen del tot la presència o absència d'algunes entrades que l'usuari ha de suposar que són fruit de la subjectivitat de l'autor —i/o responsables de l'edició— que, d'altra banda, és un criteri poc prescindible quan s'elabora un diccionari. Així sabem que s'exclouen —tot i que n'apareix algun, no sabem si per descuit— els adverbis acabats en *-ment* perquè es poden deduir fàcilment —apareixien en l'edició de 1990 i en la reimpressió corregida—, o que es recullen els 'principals' noms de fonts —el dubte és què en determina la seva importància— de persona i de personatges històrics i mitològics. En canvi, resulta poc precís el criteri que opta per «l'exclusió crítica de la major part del cabal de terminologia científica i tècnica de caràcter enciclopèdic [...]» (p. 9) i per mantenir «aquells tecnicismes que hom ha cregut que han incidit ja en el lèxic general de la llengua» (p. 9). A tall d'exemple, no

1. Prescindint ara de la informació fonètica que contenen alguns diccionaris bilingües o d'altres obres més específiques —vegeu, per exemple, MORAN, Josep / BATLLE, Mar / RABELLA, Joan Anton (2002): *Topònims catalans. Ètimologia i pronúncia*. Barcelona: PAM—, hauríem de referir-nos, bàsicament, a PALOMA, David / RICO, Albert (2000): *Diccionari de pronunciació en català*. Barcelona: Edicions 62 i LACREU, Josep (dir.) (2001): *Diccionari valencià de pronunciació*. Alzira: Bromera. Pel que fa al primer es tracta d'un recull de 2000 paraules d'ús corrent amb transcripció en català central i nord-occidental i amb comentaris ortoèpics. El segon és un diccionari extens que incorpora una única transcripció per entrada, corresponent a la que els autors consideren la pronúncia estàndard valenciana.

2. Recordem que en la primera edició el DOP parteix del *Diccionari de la llengua catalana* de la mateixa editorial, anterior a l'aparició del diccionari normatiu de l'IEC.

sabem per què s'hi inclou *diafonòmetre* i se n'exclou *diafanòmetre*, termes que corresponen a instruments de mesura d'àmbits diferents (les telecomunicacions i la química, respectivament) però igualment poc corrents; *radioemissor* i no *radiodespertador*; termes relacionats amb la botànica com ara *fitografia*, *fitopaleontologia* però no *fitopatologia* o *fitoquímica*; pertanyents al camp de la medicina trobem entrades com *ànnic/-a* o *fibrosarcoma* però no hi ha *amniocentesi* —popularment transformat en **omniocentesi*—, una tècnica de diagnosi fetal, que ja recull el DIEC, i segurament més familiar per als parlants no especialitzats que els termes anteriors. Altres criteris ens ajuden a entendre la presència de topònims com *Tàrrega* i *Mollerussa* i, en certa manera, l'absència d'altres com *Roses* i *Lloret*, tria que no té a veure ni amb la situació geogràfica ni amb el pes demogràfic de les ciutats en qüestió sinó amb el fet que les dues primeres són capital de comarca³ (de l'Urgell i del Pla d'Urgell, respectivament). De totes maneres els que semblen criteris aplicables a la toponímia major trontollen quan ens referim a altres components de la toponímia com ara els hidrònims i orònims. En aquest sentit, al costat de referències a rius forans (*Sena*, *Tigris*, *Danubi*, etc.) s'hi constata l'absència d'altres geogràficament més propers (Segre, Ter, Llobregat, Onyar, etc.) de la mateixa manera que trobem *Andes*, *Carpats*, *Everest*, *Himàlaia*, però no *Gavarres*, *Montserrat* —reconegut com a topònim—, o *Puigmal*. Pel que fa a la selecció de neologismes i estrangerismes, la informació, molt succinta i, per tant, poc precisa, cal cercar-la en la coberta posterior: s'han introduït els estrangerismes més corrents i els neologismes d'incorporació recent.

Encara en relació amb les entrades, i amb aspectes relatius a la microestructura del diccionari, cal destacar la separació ortogràfica de les síl·labes, que respecte a la primera edició del DOP presenta pocs canvis. Una de les modificacions és que la plec que marca la separació sil·làbica ara s'ha eliminat de les síl·labes amb 'l' geminada (1990: *ca|pill|lar*, *ins|tal|la|ci|ó*, etc; 2004²: *ca|pillar*, *ins|tal|la|ci|ó*) i s'ha mantingut també eliminada de les que apareixen separades amb guionet (1990/2004²: *a|nar-se'n*, *bar|ba-roig*, etc.). Tanmateix, no s'hi ha incorporat el tipus de variació que es comenta en el capítol introductori —ja apareixia en la primera edició—, i que afecta la separació dels prefixos i mots compostos; l'opció triada en alguns casos és poc coherent. De fet, aquest és un dels aspectes que s'havia retret a la primera edició del DOP (vegeu Cabré i Monné (1992-1993: 365-366)⁴ i que només s'ha rectificat parcialment: es manté la separació de *des/a|fi|ar*, *des/as|tre*, *in|au|gu|ra|ci|ó*, *mal|a|nan|ça*, *i|nep|te*, entre d'altres, i s'ha modificat la de *des/o|ri* (1990) vs. *de|so|ri* (2004), *mal|a|ven|tu|ra* vs. *ma|la|ven|tu|ra*, per esmentar alguns exemples.⁵ Paral·lelament en les entrades es recull un altre tipus d'informació referent a la variació morfològica de substantius i adjectius, però no de verbs.⁶ El criteri és el mateix que s'aplicava a la primera edició, és a dir, es dona sencera la forma no marcada morfològicament i s'indica la variació de nombre (substantius) i de gènere i nombre (adjectius), a partir de la primera síl·laba alterada pels canvis morfològics. Tanmateix, s'introdueix una novetat respecte a la primera edició que consisteix a incorporar dues desinències de plural en els manlleus no adaptats: una, segons la morfologia catalana, i una altra, segons la de la llengua originària, que és la que trobàvem a la primera edició. Bé, potser caldria afegir en les notes introductòries de l'obra —probablement es considera una obvietat (!)— que no es fa sistemàticament sinó només en els casos en què hi ha divergència (*catch**, *catchs* (o *-ches*); *clergyman**, *-mans* (o *-men*); però *clown**, *clowns*; *crack**, *cracks*, etc.), encara que no sempre és

3. En relació amb la selecció de topònims catalans i estrangers s'opta per incloure-hi «els estats, regions històriques i actuals, províncies i capitals de l'estat espanyol, les comarques dels Països Catalans i les seves capitals i nombroses capitals i ciutats importants» (p. 9).

4. CABRÉ I MONNÉ, Teresa (1992-1993): «Ortografia i pronúncia als diccionaris catalans». *Llengua & Literatura*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, núm. 5, p. 353-370.

5. En general, el motiu que provocava/provoca la inexactitud era/és que alguns dels mots que resten després de separar el prefix no són reconeguts com a bases lèxiques autònomes.

6. Em refereixo al fet que podria resultar útil, per exemple, assenyalar els verbs que admeten formes pronominals.

tan clar (*hit-parade**, *-des*). De vegades la variació que trobem és lèxica, és a dir, apareixen dues formes (la segona entre parèntesis) d'una mateixa entrada, la qual cosa s'esdevé tant en noms comuns com propis. En els primers es tracta generalment de formes més o menys evolucionades (*hiat* (o *hiatus*), *tètan* (o *tètanus*)) o bé de variants accentuals (*dodecàedre*, (o *dodecaedre*), *tetràedre* (o *tetraedre*), *xofer* (o *xòfer*), *pèrit* (o *perit*)). Pel que fa als noms propis en trobem també algun exemple (*Cai* (o *Caius*), *Cleòpatra* (o *Cleopatra*)), però a més les entrades secundàries presenten altres particularitats: en alguns casos fàcilment deduïbles (*Rafel* (o *Rafael*)), en d'altres, menys (*Grenlàndia* (o *Groenlàn*), *Groenlàndia* (o *Grenlàn*), *Hindustan* (o *Indostan*)) —cf. també *tai-txi-txuan* (o *tai-txi*). D'altra banda, trobem exemples en què, a més d'afegir una forma lèxica complementària, el que es fa és duplicar l'entrada invertint l'ordre (*Cai* (o *Caius*), *Caius* (o *Cai*) / *Rafael* (o *Rafel*), *Rafel* (o *Rafael*)). En aquest sentit considero que és un procediment poc adequat —a més, no s'aplica de manera uniforme (vegeu *Cristòfol* (o *Cristòfor*), *Dionís* (o *Dionisi*) com a entrades úniques)— per la senzilla raó que pot desorientar l'usuari a l'hora d'establir la preferència d'una de les dues formes, si és aquesta la raó de la duplicitat formal; altrament, el parèntesi no tindria gaire sentit.

Si passem a la part del diccionari que correspon a la representació fonètica de les entrades, recuperem així el tercer element d'anàlisi que esmentava al principi, hom pot pensar que, sens dubte, és la part més important de l'obra, especialment si tenim en compte que el DOP ens ha pervingut com el primer diccionari de pronúncia del català. Cal no oblidar, tanmateix, que, tal com s'assenyala en la introducció de les dues edicions, el DOP és principalment un diccionari ortogràfic i 'a més' un diccionari ortoèpic: «Precisament pensant sobretot en aquests darrers —en particular els professionals de la ràdio i la televisió—, hom ha cregut convenient i profitós de concebre aquest diccionari ortogràfic també com a diccionari ortològic o de pronúncia» (1990/2004²: 9). Tanmateix, és evident que no podem obviar els comentaris referents a la informació més enllà de les entrades. Aquesta informació es concreta en: *a*) la transcripció fonètica de l'entrada; *b*) les abreviatures (en cursiva) dels qualificadors gramaticals o, si s'escau, altre tipus d'informació (*geog* —per als topònims—, *loc* —per a les expressions—, etc.); *c*) en el cas dels verbs es remet amb una fletxa als paradigmes models que apareixen en els quadres gramaticals del final i, molt excepcionalment s'assenyalen algunes irregularitats (vg. *acomplir*, *oferir*, entre d'altres), encara que considero que no les més importants; *d*) referències d'ús, en el cas de les entrades que no s'usen com a formes lèxiques autònomes sinó com a locucions de diferent tipus; *e*) puntualment trobem remissions als quadres gramaticals del final (vg. *en*, *na*; *el*, *la*, *els*, *les*; *nos*, etc.) o remissions internes (vg. *en*; *la*, etc.). En qualsevol cas, la informació més rellevant, no tant per la seva utilitat, ja que aquesta en última instància depèn de les necessitats i interessos de l'usuari, sinó per la seva novetat respecte a la primera edició, és la inclusió de referències a homòfons i parònims —s'indiquen amb fletxes de tipus diferent— i a les quals s'hi adjunta informació semàntica.

Quant als aspectes que tenen a veure estrictament amb les transcripcions fonètiques, la primera constatació és que la segona edició del DOP manté el criteri de prioritzar una única pronúncia (la del català central) com a referent estàndard del català amb el risc que això comporta.⁷ Respecte a aquesta qüestió, però, cal afegir un parell de comentaris. Per una banda, s'aprofita la introducció i la referència al contingut de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana. I. Fonètica* de l'IEC —en la primera edició del DOP encara no s'havia publicat— per fer un reconeixement explícit, encara que més testimonial que altra cosa, d'uns quants trets que, malgrat ser propis d'alguns parlars, es consideren formes d'àmbit general. És obvi, però, que aquesta constatació no té cap manifestació en el cos del diccionari. Per altra banda, en la segona edició trobem algunes entrades

7. Aquest ha estat sempre un dels principals retrets del DOP. Reprodueixo algunes afirmacions prou il·lustratives: «El propòsit del diccionari és molt compromès perquè fer una única proposta d'estàndard oral del lèxic català per als mitjans de comunicació és tot un repte [...], és del tot agosarat i francament suïcida proposar sistemàticament una sola transcripció, rebutjant-ne altres d'igualment correctes i generals dins el dialecte majoritari que hom pren com a model [...] i que les obres precedents han incorporat» (Cabrè i Monné, *op. cit.*, p. 361).

—pel seu nombre limitat són tan excepcionals com sorprenents— que, trencant amb la tendència general, inclouen una doble pronúncia per a un mateix mot. És el cas de: *Belize* [belís, belíze], *croissant** [kruzán, kruəsán] (cf. [krwasán] en la primera edició), *sioux** [síuks, siú] (cf. [siúks] en la primera edició), *leitmotiv** [lájdmotíf, lejdmotíf] (cf. [lájdmotíf] en la primera edició) etc., una duplictat formal que hom interpreta que aplega la pronúncia més ‘catalanitzada’ i la més fidel a l’originària, atès que, com es pot comprovar amb els exemples, afecta mots d’origen no català o manlleus. Respecte a aquest tipus d’entrades, parlo “d’interpretació” perquè tot i que es comenten en la introducció em sembla que els criteris són parcials: es parla de «mots estrangers de molt ús, però no calatalanitzats encara» (p. 12), i poc clars: «Com a tals mots no totalment catalanitzats, haurien d’èsser pronunciats segons la llengua original. Però aquest intent sovint provocaria —o provoca— pronúncies emfàtiques i molt xocants dins un sistema fonètic català. Per això, en alguns casos [...] hem adoptat una solució de compromís: respectar els trets bàsics de la llengua original, però tenint en compte el context fonètic català i, en alguns casos, fins certs usos fonètics ja corrents [...]» (p. 12). Un comentari a part hauríem de dedicar a l’onomàstica, els criteris de transcripció de la qual recauen novament en la interpretació que en fa l’usuari. Això és evident en el cas dels topònims en què la catalanització o no de les entrades no sempre és equivalent a la catalanització o no de les transcripcions, amb els dubtes que això provoca. Vegem-ne una mostra: *Madrid* [mæðrít], *Toledo* [toléðo], *Logronyo* [luγróɲu], *Càceres* [káseres], *Sevilla* [səβíλə], *Albacete* [əβəθéte], *Los Angeles* [lozánɟezes], *Rio de Janeiro* [riudəʒənéjru], etc.

En l’apartat de la variació fonètica considero que hagués estat útil incorporar la ‘pronunciació vacil·lant’ que es comenta també en el capítol introductor i que afecta les neutralitzacions —opcionals— de *a*, *e*, *o* àtones en mots cultes, compostos, estrangerismes i neologismes, i la interpretació prosòdica —presència o absència d’accent secundari— de mots derivats i compostos. És certament difícil valorar de forma objectiva el grau d’assimilació al nivell estàndard d’aquest tipus de lèxic o saber si els parlants conserven la consciència lingüística de la composició del mot; dit altrament, és sempre arriscat optar per una forma única de representació. Paral·lelament considero que un dels aspectes més negatius de la nova edició del DOP és haver eliminat la transcripció de les variants morfològiques. De fet, és una modificació que no es comenta enlloc i que fa que aquesta informació, que es manté en les entrades, tingui un valor fonètic nul. Personalment crec que aquest element reforça la categoria del DOP com a diccionari ortogràfic en detriment del de diccionari ortoèpic. És només des d’aquesta òptica —la purament ortogràfica— que resulta pertinent trobar entrades del tipus: *bus*, *bussos*; *bus*, *busos* quan la transcripció en ambdós casos és simplement [bús], *o*, *el*, *la*, *els*, *les* [ə], malgrat que se’ns remeti a dos quadres d’informació gramatical on, per cert, no hi ha transcripció fonètica.

Centrant-nos en aspectes més específics de la simbologia fonètica, m’interessa destacar sobretot convencions relacionades amb el vocalisme àton i fenòmens com ara l’assimilació o la geminació. Pel que fa al vocalisme s’opta per: (a) transcriure tancada la *e* àtona dels grups *ea*, *ae*, *eo*, de la mateixa manera que (b) es transcriu tancada la *o* àtona de *èol*, *uo*, *eo*; (c) la *a*, *e*, *o* àtones de certs llatinismes i italianismes no solen neutralitzar-se com tampoc (d) la *e* inicial de certs mots; (e) el contacte entre dues vocals neutres de mots compostos es resol amb l’elisió. En principi cal dir que l’assumpció d’aquests criteris contrasta en alguns punts amb els corresponents a la primera edició del DOP; els canvis afecten concretament els apartats (b) i (d) en què s’ha passat de la neutralització a la no neutralització (*alvèol* [əβéul] vs. [əβéol]; *aurèola* [əwréulə] vs. [əwréolə]; *cereal* [sareál] vs. [sereál]; *genealogia* [ʒəneəluʒiə] vs. [ʒeneəluʒiə]). Alguns d’aquests criteris són acceptables però d’altres esdevenen més discutibles sobretot perquè es barregen casos excepcionals de reducció de tipus contextual i lèxic. D’altra banda, a l’hora de comparar els criteris i les transcripcions s’evidencien certes contradiccions (cf. (b) amb *neollatí* [nèolətí], *paleontografia* [pəleuntɥrəfíə], *ideologia* [iðeuluziə], *geografia* [ʒeɥrəfíə], etc). Pel que fa als fenòmens d’assimilació s’ha optat en general per mantenir les assimilacions de punt o manera totals, encara que en el cas de *l+g* [λʒ] em sembla que els hàbits fònics dels parlants reflecteixen un grau de palatalit-

zació del lateral menor. Quant a la geminació, continua sent poc coherent que es mantingui com a única transcripció de 'l' geminada [ll] (p. e. [kulléʒi]) si tenim en compte que en la introducció s'afirma «que és dóna gairebé només en cultismes, col·loquialment sol pronunciar-se com a l simple», (p. 13). Per un altre costat, caldria revisar algunes transcripcions del diccionari: [əwɣmén] i derivats; [bènkərát], [bènkusát] (cf. [siŋkupá]); [bènfəktó] (cf. [bèmfé]); [bíuβiβliuɣrəfiə], [bèmβiŋgút], [blàŋkiβláv]; [bóbɔlej], etc. De la mateixa manera davant d'un so aproximant potser fora més adequat transcriure bategant i no vibrant com es fa al DOP (és curiós, tanmateix, que en un dels exemples de la introducció es transcrigui [kərβó] (p. 13) i en el cos del diccionari [kərβó]).

En darrer terme voldria afegir un breu comentari en relació amb els *Quadres gramaticals* als quals m'he anat referint i que, respecte a la primera edició, suposen canvis de macroestructura i de microestructura. En el primer cas em refereixo bàsicament al fet que si l'any 1990 apareixien sota l'epígraf *Resum de gramàtica catalana*, immediatament després de la *Introducció*, en l'edició de 2004, a banda d'ampliar-se (de 53 a 81 pàgines), s'han traslladat al final del diccionari. Quant als canvis que afecten l'estructura interna d'aquest apèndix gramatical, s'ha passat d'un ordenació per blocs gramaticals a una ordenació alfabètica. L'avantatge és que facilita la consulta a l'usuari però, en canvi, es dispersa el tractament de continguts, com ara la composició i la derivació o determinats tipus d'adjectius, per posar algun exemple. A més, s'ha perdut un altre tipus d'informació força valuosa com és la transcripció fonètica dels models de conjugació verbal regular i irregular que apareixia en la primera edició i que ara s'ha eliminat. La compensació és que s'incorporen algunes variants dialectals verbals, encara que poques i només ortogràfiques.

En definitiva, doncs, si bé hem d'admetre la dificultat d'elaborar qualsevol tipus de diccionari i que, com deia al principi, la subjectivitat en molts casos és un criteri ineludible, també és cert que en la segona edició del DOP s'ha desaprofitat l'oportunitat d'esmenar alguns dels punts febles del diccionari que la crítica havia assenyalat respecte a la primera edició. Alhora potser caldria clarificar i/o ampliar alguns criteris tant de selecció lèxica com de transcripció fonètica. Finalment, crec que si, per una banda, alguns dels canvis de la nova edició del diccionari s'han de valorar positivament, per l'altra, és una llàstima que s'hagi eliminat informació de tipus fonètic. És per això, doncs, que no em sembla agosarat afirmar que el DOP ara és una mica més un diccionari ortogràfic (han augmentat les entrades) i una mica menys un diccionari de pronúncia (ha disminuït la informació fonètica).